

Torill Tjelflaat

Barnet i barnevernet

Bakgrunn

De samme rettigheter gjelder i utgangspunktet for barnevernsbarnet som for barn generelt. Men rettigheter kan være spesielt viktige for barnet i barnevernet nettopp fordi det befinner seg i en situasjon hvor det kan være behov for særskilt beskyttelse.

Med utgangspunkt i FNs konvensjon om barns rettigheter (1989), er det flere rettigheter som er spesielt viktige for barn i barnevernet. Artikkel 12, 13 og 14 omhandler barnets rett til å kunne si sin mening, bli tatt alvorlig, få informasjon samt rett til tanke-, samvittighets- og religionsfrihet. Spesielt artikkel 12 nevnes ofte når det er snakk om barnets rettigheter i barnevernet. Denne uttrykker at barn skal ha rett til å si sin mening i saker som vedrører barnet, og barnets mening skal tillegges vekt. Som vi vet bygger også Lov om barneverntjenester (1992) på dette prinsippet. Vet flytting av barn *skal* barn over 12 ha rett til å uttale seg, mens barn under 12 år *kan* ha det hvis alder og utvikling tilsier det.

Med hensyn til barn i barneverninstitusjoner, er rettigheter relatert til artikkel 12 på mange områder viktige. De omfatter både det rettslige, administrative og faglige arbeidet som finner sted før barnet flytter i institusjonen, forhold ved selve institusjonsoppholdet, og videre forhold i forbindelse med utskriving og flytting ved institusjonsoppholdets slutt.

Selv om barns rettigheter blir formulert i konvensjoner og lovverk, ligger utfordringen på implementeringsplanet. Rettigheter kan i ytterste konsekvens bli retorikk uten særlig praktisk betydning. I relasjon til barn i barneverninstitusjoner kan det være mange sperrer og barrierer som må overkommes før rettigheter blir mer enn ideologi og tanker.

Barnet har ikke bare rett til å uttale seg om forhold som omhandler dets situasjon. Det skal også legges vekt på det barnet sier – barnets mening skal taes alvorlig. Jeg tror at for at rettigheter skal bli mer enn retorikk, må det for det første avklares hvilken posisjon barnet settes i i barnevernet, både som enkeltindivid og i relasjon til de andre aktørene i barnets sak (sosialarbeidere, jurister osv.), og for det andre må det klargjøres hvilken tolkingsramme barnets meninger og utsagn settes inn i.

I dette innlegget vil jeg i hovedsak diskutere hvilket rom barnets mening opererer i i barnevernsinstitusjonene, og videre tolkingsgrunnlag og dilemmaer hvis barnets mening kommer i konflikt med en profesjonell forståelse.

Jeg bygger mitt innlegg blant annet på empirisk materiale fra undersøkelser utført ved Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge (Tjelflaat 1994, Clifford og Arnesen 1997a, 1997b, Tjelflaat 1997) og annen forskning om barn/ungdom¹ i barneverninstitusjoner.

Rettferdighet

Barn i barnevernet opplever ofte de bestemmelser som blir tatt om dem som *urettferdige*. Rettferdighet og rettighet er antageligvis ikke synonyme begreper innenfor den juridiske terminologien. Likevel mener jeg det er relevant å ta tak i rettferdighetsbegrepet fordi det tar utgangspunkt i en forståelse uttrykt gjennom barnets mening. Rettferdighet kan oppleves og tolkes på ulike måter. Barn knytter ofte begrepet til om avgjørelser yter opplevd rettferdighet til dem sjøl. Det er et engelsk begrep som kan beskrive barnets opplevelse av rettferdighet - *fairness* – det er vanskelig å finne ekvivalensen til dette begrepet i det norske språket som mangler de nødvendige nyanser, men barnet stiller spørsmål ved om det er dets perspektiv som blir ivaretatt. Barnet ser seg sjøl i relasjon til andre barn, og sammenlikner med egen livsverden. Urettferdighet framtrer når barnet oppdager store avvik. Juristen er ofte en viktig aktør i saken rundt barnet både på det kommunale nivået, og spesielt hvis saken går til fylkesnemnda. Juristens rettferdighetstenkning kan framtre annerledes en barnets. Juristen etterspør ofte om loven er fulgt i saken, og om det er funnet bevis for mishandling eller overgrep. Sosialarbeideren på sin side vurderer barnet i et helhetsperspektiv, hvor situasjonen mer enn barnet er i fokus. Barnevernet virker på grunnlag av hva vi kan kalle en situasjonsrettferdighet hvor det taes hensyn til flere parter enn barnet. Aktørene i saken virker i et slags "rettferdighetssystem" hvor samhandling mellom de ulike forståelsene kan bli svært vanskelig. Ved divergens, kan det synes

¹ Jeg refererer i innlegget til barn over 12 år.

umulig å få gjennomslagskraft for barnets mening i konkurranse med den faglige og legale forståelsen definert av de voksne.

Barnets beste

Rettferdighetstenkningen kan føres videre inn i ideologien om "Barnets beste". "Barnets beste" er et sentralt tema i barnevernet, og barnets situasjon, interesser og behov blir forklart og tolket i lys av dette. Flere av barna i våre undersøkelser ønsket å flytte hjem – det ville være det beste for dem. Men, i en tolkingsramme som tar utgangspunkt i barnets beste, blir hjemflytting til familien intet reelt alternativ. Barnevernet har jo tvert i mot fjernet barnet fra familien med utgangspunkt i at omsorgen ikke var god nok for barnet. Dette kan igjen barnet oppleve som sterkt urettferdig og et brudd på deres rett til å bli tatt alvorlig samtidig som de andre aktørene mener at dette er umulig.

Tolking og konstruksjoner

Felles for barn som flytter i en barneverninstitusjon er at de har mange og vonde opplevelser bak seg. I tillegg utsettes barnet for en overgang som omfatter brudd med det kjente (på godt og vondt) og nytilpasning til det ukjente. Barna i våre undersøkelser opplevde denne overgangen forskjellig, noe som også påvirket deres følelse av mestring og innflytelse over situasjonen. De fleste hadde et uklart bilde av hva som foregikk, og følte de hadde liten innflytelse på prosessen. Hvis de i det hele tatt var i en valgposisjon, framsto ikke valgene som reelle for dem.

Flere av barna tegnet idylliserte bilder av familien, og noen formidlet at deres eneste alternativ var umiddelbar hjemflytting. Barnas familiebilder framsto i sterk kontrast til faktiske opplysninger om familiene. Dette kan forstås og tolkes på ulike måter. Det er blitt hevdet at barnet i slike situasjoner har problemer med å skille mellom det ideelle og det reelle, noe som kan medføre at barnet tar avgjørelser på et ideelt grunnlag. Barnet går inn i en slags "ønskeverden" og gir opp den sosiale realiteten det lever i (Øvreeide 1995). Det blir lett å avvise slike forestillinger fra barnet med begrunnelse i at barnet ikke vet sitt eget beste, og at idylliseringen bygger på en misforstått lojalitet overfor foreldrene og fortrenning av negative opplevelser.

Gjennom idylliseringen av familien, konstruerer barnet et familiebilde som ikke stemmer med de profesjonelles. De profesjonelle på sin side konstruerer også et bilde av barnet, barnets situasjon og barnets interesser. Dette bildet er ofte mer

problemorientert enn barnets. Barnets og de voksnes konstruksjoner kan være i sterk kontrast til hverandre.

Den profesjonelle forståelsen/konstruksjonen av barnet og barnets behov er bygget på objektive kriterier i form av teorier og kunnskap om barn generelt og barn i barnevernet spesielt samt subjektive forhold omfattende enkeltbarnet. Disse er ofte utledet av andre gjennom blant annet faglige utredninger og ekspertuttalelser. Barnets behov blir således tolket og forstått i lys av hva vi kan kalle en overordnet teoretisk forståelseshorisont som igjen blir påvirket og definert i den kulturelle konteksten barnet og de profesjonelle befinner seg i. Med utgangspunkt i barneverninstitusjonen, vil miljøterapien og gjeldende teoretiske perspektiv være av vesentlig betydning for påvirkning av denne forståelseshorisonten. Barnets forståelse/konstruksjon er på sin side bygget på følelser og den tidligere omtalte mening om rettferdighet – og er dermed mer intuitivt betinget.

Institusjonen en mulig arena for implementering av rettigheter?

Flere stiller spørsmål ved om det er mulig for barn å kunne utøve sine rettigheter innenfor den type organisasjon som en barneverninstitusjon representerer. Internasjonal forskning viser at institusjoner er ulikt organisert med hensyn til å gi rom for barnets perspektiv, medbestemmelse og andre kvalitative komponenter. Britisk forskning og praksis er sterkt fokusert på kvalitetskriterier som blant annet sikrer barnets beste i institusjonene. Det er videre gjort betydelige forsøk på å operasjonalisere kriteriene for at disse skal kunne imøtekommes i daglige situasjoner, også med hensyn til rettigheter. Det er imidlertid lite evaluering av hvordan dette har påvirket barnas stilling (se bl.a. Kenrick m.fl.1992, HMSO 1998).

Problemet er at barneverninstitusjonene ofte framstår som kunstige, komplekse og asymmetriske oppvekstmiljø for barn. Institusjonene har fremdeles mange byråkratiske trekk som medfører at asymmetrien opprettholdes og maktbalansen blir skjev. Mange mener at i dette systemet kan ikke barnets meninger ha den samme gjennomslagskraft som de ansattes. Colton (1988) har sammenliknet fosterhjem og institusjoner. Han fant at fosterbarna måtte tilpasse seg de sosiale omgivelsene, mens institusjonsbarna måtte tilpasse seg en byråkratisk struktur. Det er de voksne som sitter med autoritet og makt i institusjonen. Det er de som legger planer og styrer dagliglivet. Det er en oppfatning av at i et slikt system vil barna alltid bli tapere hvis deres interesser kommer på tvers av de profesjonelles.

Usynliggjøring

Jeg vil nå si et par ord om det jeg føler er en usynliggjøring av barnet i barnevernet. Barnet skal ha rett til å være med i prosessen om sitt eget liv (dette ligger ikke bare i konvensjoner og lovverk men også i sosialt arbeids og barnevernets tenkning og etikk), men samtidig organiserer barnevernet klientene (og barna) ut av sitt rom. Det blir viktigere å få til god og juridisk holdbar saksbehandling enn å ivareta barnet som individ. Barnevernet snakker i liten grad med barnet og er i et avstandsforhold (Aronsson 1977, Claussen 1977, Tjelflaat og Nerbø 1977). I fylkesnemndsprosessen blir barnet radert ut, og er ingen viktig aktør når avgjørelser skal taes.

Avslutning

Det er mange tankekors for barnevernet når det gjelder forholdet til barnet, barnets medbestemmelse og kontroll over den barnevernprosessen som omhandler barnets liv. Jeg mener derfor det er på tide at det settes i gang en debatt i barnevernet om barnets rettigheter og posisjon i barnevernssystemet.

Litteratur

- Aronsson, K. 1997. Å snakke med barn. *Norges Barnevern 4*: 14-20.
- Claussen, J. 1977. Barnevernet og barnet. *Sinnets helse 3*: 8-12.
- Clifford G., B. Arnesen. 1997a. *Fra spesialskole til barneverninstitusjon*. Arbeidsrapport nr. 1. Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge.
- Clifford, G., B. Arnesen. 1997b. *Drømmen om selvstendighet*. Arbeidsrapport nr. 3. Barnevernets utviklingssenter i Midt-Norge.
- Colton, M. J. 1988. *Dimensions of Substitute Child Care*. Gower: Avebury.
- HMSO. 1998. *Caring for Children Away from Home. Messages from Research*. London: Wiley.
- Kendrick, A. m.fl. 1992. *The Review of Residential Child Care in Scotland*. The Scottish Office, Edinburgh.
- Tjelflaat, T. 1994. Evaluering av Catharina-senteret. I: Tjelflaat, T., E. Marthinsen. *Catharina-senteret og fosterhjemsringen*. Rapport nr. 35. Norsk senter for barneforskning.
- Tjelflaat, T. 1997. Young persons' participation in the transition process from family living to residential care. I: Saporiti, A. red. *Exploring Children's rights*. Milano: Franco Angeli.

Tjelflaat, T., D. Nerbø. 1997. *Det faglige arbeidet i barnevernets utredninger*. Arbeidsrapport nr. 2. Barnevernets utviklingscenter i Midt-Norge.

Øvreeide, H. 1995. *Samtaler med barn. Metodiske samtaler med barn i barnevernsituasjoner*. Kristiansand: Høgskoleforlaget.

The Convention on the Rights of the Child av 20. november 1989.

Lov om barneverntjenester av 17 juli 1992, nr. 100.

Bakgrunns litteratur

de Boes, W. m.fl. 1996. *Children's Rights and Residential Care in International Perspective*. Amsterdam: Fice.

Saporiti, A., red. 1997. *Exploring Children's Rights*. Milano: Franco Angeli.

Verhellen, E. 1994. *Convention on the Rights of the Child*. Leuven: Garant.